

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

- 3 Voor andere besprekingen van het boek van Weissweiler door Ludger Lütkehaus en Oliver Pfohlmann en voor haar reactie daarop zie: <http://www.literaturkritik.de/public/inhalt.php?ausgabe=200605>.

Nederlandse thema's in het Duitse Jahrbuch

Bespreking van

Claudia Frank, Ludger M. Hermanns & Helmut Hinz (red.) (2004). *Psychotische Mechanismen bei neurotischen Patienten. Jahrbuch der Psychoanalyse. Beiträge zur Theorie, Praxis und Geschichte*, Band 48. Stuttgart: Frommann-Holzboog. ISBN 3 7728 2048 4; ISSN 0075 2363, 230 pp. Verschijnt tweemaal per jaar, € 50,- (voor studenten en IPA-leden is via de uitgever reductie mogelijk tot € 41,-; e-mail: jahrbuch.psychoanalyse@frommann-holzboog.de)

GERTIE BÖGELS

Voor mensen die op zoek zijn naar een wetenschappelijke grond voor hun intuïtief ervaren weerzin tegen epidemisch groeiende 'ziektebeelden' als de 'aandachtstekortstoornis' ADHD levert het kernthema van dit Jahrbuch, 'Psychotische mechanismen bij neurotische patiënten', overtuigende argumenten. In vier klinische psychodynamische presentaties wordt aangetoond hoe irreëel en onbruikbaar symptoomcumulatieve categorisering en zijn, door zowel het ontbreken van de emotionele causaliteit als het negeren van veranderingen in de loop van het individuele ontwikkelingsproces. Ruth Riesenber-Malcolm, uitgaande van een citaat van Freud dat ieder normaal mens alleen maar betrekkelijk normaal is, beschrijft de vicieuze cirkel waarin iemand terecht komt die zijn gevoelens tracht te 'vergeten', als afweer tegen ondraaglijke

angst of schuld. Het perverse enactment dat daaruit voortvloeit, versterkt omgekeerd weer het schuldgevoel. Het 'afsnijden' van kinderherinneringen leidt ertoe dat relaties zich niet kunnen verdiepen maar ook dat het denkvermogen wordt ingeperkt. Mede uitgaande van opvattingen van Klein en Bion laat zij zien hoe men bij dit beweeglijke overgangsbied tussen psychose en neurose in de praktijk te werk gaat. Hierop aansluitend toont Herbert Rosenfeld aan hoe verwardheidstoestanden — afgesplitst en geprojecteerd — in bepaalde organen kunnen worden opgeslagen maar daar niettemin hun destructieve werking blijven uitoefenen. De duur van de analyse komt hier aan de orde: symptoomgenezing is niet voldoende als de destructieve afgeweerde kern niet behandeld wordt. Helmut Hinz laat zien hoe dit concept van afsplitsing van psychotische delen door de theorievorming heen geformuleerd wordt: zoals het 'grandiose Self' van Kohut of het 'mad Self' van Rosenfeld. In het beschreven vignette komt als centraal thema het begrip 'Bedeutungsentleerung' naar voren: een splitsing tussen denken en voelen en het in de analyse vernietigen van emotioneel zinvolle verbindingen. De dynamische samenhang tussen een schizoïd toestandsbeeld, veroorzaakt door deze betekenisvernietiging, en de afgeweerde agressie is opnieuw een voorbeeld van essentiële symptoomverschuiving, een fenomeen dat men in de cumulatieve diagnostiek mist.

Joachim Danckwardt geeft zijn artikel als motto een citaat mee van Paula Heimann, de 'uitvinder' van het therapeutisch benutten van de tegenoverdracht: '[...] aber ich fühle, es ist anders.' Onder de titel *Psychoanalyse en zekerheid — Over het affect-systeem van de zekerheid bij psychotische, neurotische en 'normotische' mechanismen* beschrijft Danckwardt de affectieve zekerheid als zelfbeschermend reguleringsmechanisme. De reflectie op de relatieve betekenis van symptomen moet weer in het centrum van de psychiatrische theorievoor-

ming worden gerukt. Bij de hedendaagse positivistische stroming in de psychiatrie met haar an-etiologicalische indelingen wordt, aldus Danckwardt, patiënten met psychische stoornissen geen enkele zich ontwikkelende, verwerkende of in stand gehouden persoonlijke identiteit meer gegund. Hij verwijst hierbij naar een door Griesinger (1845) geformuleerde opvatting en de door Freud in het geval Schreber uitgewerkte psychiatrisch therapeutische grondregel dat waanvorming juist een tegen psychotische processen gerichte geslaagde afweerprestatie is en in feite een zeer belangrijke herstelmaatregel: ›Was wir für die Krankheitsproduktion halten, ist in Wirklichkeit der Heilungsversuch‹ (Freud 1911). Danckwardt noemt de waanvorming een autotherapeutische poging tot herstel door het creëren van een grotere leefruimte (›container‹). In dit verband wijst hij op het negatief therapeutisch effect van psychofarmaca: ›Als psychofarmaca de rijvaardigheid kunnen beïnvloeden, waarom dan niet ook de vaardigheid in zelfbescherming?‹ De moderne neurobiologische research levert een interessante bevestiging van psychoanalytisch beschreven mechanismen. Als voorbeeld noemt Danckwardt de subject-objectvervaging tijdens het vrije associëren (de rêverie) en de recente neurobiologische bevestiging van een oude psychoanalytische wijsheid dat alleen al de voorstelling van een woord niet alleen het betreffende beeld maar ook de psychologische en neurofysiologische werking ervan evoceert. Uitermate actueel voor Nederland in het onderdeel *Gesichte der Psychoanalyse* is het artikel van Hans-Joachim Rothe: Karl Landauers exil in Amsterdam, weerspiegeld in zijn briefwisseling met Max Horkheimer. Landauer, de Duitse psychoanalyticus die tot de *inner circle* van Freud behoorde, bekend vanwege zijn verbinding met Horkheimer — zijn analysant — en initiator van het Frankfurter Psychoanalytisch Institut binnen het beroemde Frankfurter Institut für Sozialforschung, vestigde zich — op de vlucht voor de nazi's — als leeranalyticus in

Amsterdam, waar hij tot zijn deportatie een bloeiende praktijk opbouwde. Hij overleed aan honger en uitputting in het concentratiekamp Bergen-Belsen in januari 1945, kort voor de bevrijding. Ik wijs hier op het boek van Louis Tas die, onder de naam Loden Vogel, de situatie in dat zogenaamde Aufenthaltslager beschrijft, waar hij met zijn familie en ook Landauer, de leeranalyticus van zijn vader, was geïnterneerd. De Amsterdamse psychoanalyticus Eddy de Wind, die zelf de kampen overleefde, vertelde mij ooit dat hij Landauer in het kamp aanbood een stethoscoop voor hem te ›organiseren‹ opdat hij als arts minder gevaar zou lopen, maar Landauer meende dat hij te lang uit het ›echte‹ doktersvak was om dit aanbod aan te nemen. Rothe beschrijft de opmerkelijke productiviteit van Landauer als briefschrijver en als auteur van een groot aantal wetenschappelijke studies onder andere over het typische karakter van de Hollandse volksaard. Hij hield verschillende voordrachten voor de Nederlandse Vereniging waaronder: *Die Psychoanalyse kleiner Gemeinschaften* (Horkheimer, Bd 15 p. 620 e.v.). Wordt het wellicht niet tijd dat er naast de publicaties van Rothe en het — ook in dit opzicht informatieve — werk van Christien Brinkgreve (1984) een wetenschappelijk vervolgonderzoek komt naar de betekenis van Landauer voor de Nederlandse psychoanalyse? Rothe's artikel zou een goed uitgangspunt zijn. Aansluitend hierop een opmerkelijke bijdrage van Rachel Rosenblum over Holocaust-onderzoek: *Aan spreken sterven?* — Sarah Kofman, Primo Levi. Beide besproken auteurs plegen onverwacht suïcide op oudere leeftijd, een aanzienlijk oeuvre aan autobiografische publicaties over hun ervaringen onder het nazi-regime nalatend. Het gaat over de ›kustlijn‹ tussen wat te verdragen is of waar we letterlijk gek van worden; over schuldgevoelens die des te heviger kunnen zijn als ze nergens op berusten, ›als ze optreden bij degenen die er juist van verschoond zouden moeten blijven, namelijk de slachtoffers‹. Werkt het bewustwor-

dingsproces dat tijdens het schrijven — en dus ook het associëren — over ervaren trauma's optreedt cathartisch of verhoogt het een desintegratiegevaar; schrijven als verhullend mechanisme of als zelfpresentatie, of beide? Rosenblum voert ons door een intrigerend landschap van bellettrie en psychodynamiek, langs de afgronden van onze collectieve en individuele beschaving. Bij lezing ook van dit nummer van *Jahrbuch* wordt opnieuw duidelijk hoe belangrijk het is kennis te nemen van de ontwikkelingen in ons grootste buurland, niet alleen vanwege de gemeenschappelijke actuele politieke troebelen rond het 'zorgstelsel', maar ook vanwege de historische samenhang met onbegrepen dynamismen in onze eigen Nederlandse psychoanalytische situatie.

Literatuur

- BRINKGREVE, CH. (1984). *Psychoanalyse in Nederland — Een vestigingsstrijd*. Amsterdam: Synopsis.
- HORKHEIMER, M. (1995). *Gesammelte Schriften*. Band 15-18: Briefwechsel. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
- LODEN VOGEL [L. Tas] (2000). *Dagboek uit een kamp*. Amsterdam: Prometheus.

De tijger(f)luisteraar

Bespreking van

Mark Kinet (2006). *Freud & Co in de psychiatrie — Klinisch-psychotherapeutisch perspectief*. Apeldoorn/Leuven: Garant. ISBN 90 441 1813 7, 251 pp., € 24,90

MARY HOXE

Vandaag de dag zijn psychoanalytisch psychotherapeuten werkzaam rond de meest diverse psychopathologie. Zowel setting en kader als doelgroep wijken daarbij af van de klassieke behandelvorm. Binnen de wereld van hulpverleners is er een grote behoefte aan publicaties vanuit een praktijkgericht

perspectief waarin de huidige stand van zaken en de relevantie voor het klinisch werk wordt besproken. De reeks *Psychoanalytisch Actueel* stelt zich tot doel voornoemde ontwikkelingen een forum te bieden. In dit derde nummer krijgt Mark Kinet, psychiater, psychoanalytisch psychotherapeut en hoofdgeneesheer van het Centrum voor Psychiatrie en Psychotherapie in Pittem, de gelegenheid de relevantie van Freud en Co voor de psychiatrie te bespreken. Het boek is opgebouwd uit onderling samenhangende bijdragen die ook afzonderlijk gelezen kunnen worden. In zijn taalgebruik richt Kinet zich op een zo breed mogelijk publiek. Hij slaagt er door zijn persoonlijke, essayistische wijze van schrijven in om de complexiteit van de materie in soms bedrieglijke eenvoud neer te zetten. Om bepaalde details te verduidelijken of te preciseren kan de lezer terecht bij 992 (!) voetnoten. Ze verstoren het verloop van de uiteenzettingen niet en kunnen na het lezen van de tekst worden geraadpleegd. De nieuwsgierig geworden lezer kan hierdoor wel onmiddellijk zien waar hij de oorspronkelijke tekst of empirische onderzoeken kan vinden.

Hoofdstuk 1 schetst de adoptie van de psychiatrie door de geneeskunde, de adoptie van de psychoanalyse door de psychiatrie en de uitbreiding van de klassieke kuur naar de hedendaagse pluriformiteit. Kinet constateert ondanks de theoretische diversiteit, technisch heel wat convergentie, waarbij de psychoanalytische psychotherapie zich meer en meer ontpopt tot *common ground* en voorkeursbehandeling bij verreweg de meeste psychopathologie, inclusief de neurose. Hoofdstuk 2, beschouwingen over tijd en geest, bespreekt de verschuiving binnen ons tijdsgewricht van de klassieke neurose in Freuds tijd naar een meer narcistische, in de zin van: preoedipaal register van ernstige persoonlijkheidsstoornissen, *acting-out*-gedrag en middelennisbruik. Met humor schetst Kinet cultuurelementen die hierin een rol spelen, zoals elkaar steeds sneller opvolgende modes